

УДК 159.92. 378

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.5>

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ольга Донченко, Ганна Сизко

*Бердянський державний педагогічний університет,
вул. Жуковського 66, м. Запоріжжя, Україна, 69002,
e-mail: olhadonchenko0@gmail.com, sizko71108@gmail.com*

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку творчого мислення здобувачів вищої освіти у контексті психологічної готовності до професійної діяльності в умовах євроінтеграції. Автори зазначають, що реалізація євроінтеграційного курсу вимагає від педагога подолання стереотипності у виконанні професійних обов'язків, генерування нових ідей, нестандартних рішень, здатності швидко адаптуватися, а отже, вона передбачає достатній розвиток креативності.

У статті обґрунтована роль творчого мислення у здатності особистості до творчості, охарактеризовані такі його особливості: оригінальність, гнучкість та швидкість. Показана роль вербально-го та образного творчого мислення у структурі креативності педагогів.

Основний зміст статті присвячено аналізу результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку вербального та образного творчого мислення здобувачів педагогічного закладу освіти. Виявлено, що значна кількість респондентів має рівень розвитку оригінальності, гнучкості, швидкості мислення, який не може забезпечити здатність до ефективної творчої професійної діяльності в умовах євроінтеграції.

Доведено, що актуальним завданням є обґрунтування, розробка та впровадження програми розвитку креативності майбутніх педагогів.

Визначено, що одним із ефективних засобів розвитку креативності майбутніх педагогів є використання елементів арттерапії у рамках навчальних занять. Застосування арттерапії з метою розвитку креативності майбутніх педагогів пояснюється її здатністю створювати психолого-педагогічні умови для формування досліджуваного утворення. Визначено, що всебічний вплив на креативність як багатокomпонентний феномен можливий завдяки поліфункціональності арттерапії, оскільки вона дозволяє одночасно впливати на емоційно-почуттєву сферу здобувачів вищої освіти, активізувати їх творчі пізнавальні процеси, сприяти професійному креативному самопізнанню та саморозвитку майбутніх фахівців.

Ключові слова: креативність, творче мислення, євроінтеграція, здобувачі вищої освіти, арт-терапія.

Надзвичайної важливості для нашої держави сьогодні набуває питання пошуку нових шляхів налагодження зв'язків та співпраці із глобальним світом. Сьогодні входження України у Європейський Союз не лише визначене на найвищому політичному рівні, але й стало ширим переконанням громадян України.

Система освіти України невпинно реформується відповідно до європейських стандартів вже протягом багатьох років. Але, попри попередні значні досягнення, питання психологічної готовності сучасних освітян до стрімких та різнобічних змін залишається актуальною науковою проблемою. Це зумовлено тим, що реалізація євроінтеграційного курсу вимагає від педагога подолання стереотипності у виконанні професійних обов'язків,

генерування нових ідей, нестандартних рішень, здатності швидко адаптуватися. Саме тому особливого значення набуває проблема формування креативності освітян.

Психолого-педагогічні умови розвитку креативності у процесі професійної підготовки в педагогічному закладі вищої освіти розглядалися В. Боксогорн, І. Гриненком, О. Дунаєвою, Н. Малій, В. Луніною, Л. Петришиною, Л. Пузеп, В. Фадєєвим та ін. Креативність у рамках нашого дослідження визначаємо як інтегровану, складноорганізовану здатність особистості до творчості, що проявляється у прагненні та можливості висувати проблеми та самостійно знаходити нестандартні, доцільні та ефективні способи розв'язання різноманітних завдань.

Ключовим пізнавальним процесом, що забезпечує функціонування креативності, виступає творче мислення, що характеризується такими особливостями, як оригінальність, гнучкість, швидкість.

Гнучкість мислення описується як здатність до переосмислення функцій об'єкта, використання його в новій якості, доцільне варіювання способів дії, легкість перебудови вже наявних знань і переходу від однієї дії до іншої, зміна інтерпретації властивостей об'єкта з якісним перетворенням об'єкта в ситуації рішення розумової задачі. Тобто гнучкість мислення означає здатність відмовитись від звичних для особистості дій, виділити незвичайні й нові властивості (взаємодії) між об'єктами. Гнучкість мислення залежить від закріплених у минулому досвіді прийомів і способів діяльності.

Швидкість (динамічність, легкість, продуктивність) мислення – це здатність оперативно розібратися в складній ситуації, швидко обдумати правильне рішення і прийняти його. Зокрема, С. Парнес визначає її як «здатність генерувати багато ідей у відповідь на один стимул». Від швидкості розуму слід відрізнити квапливість розуму, що характеризується поверховістю, нездатністю розглянути проблему в усій її складності. Швидкість мислення залежить від обсягу знань, міри сформованості мисленневих навичок, досвіду у відповідній діяльності та рухливості нервових процесів.

Оригінальність мислення (самостійність, незвичайність, фантастичність) – це здатність продукувати рідкісні ідеї, відмінні від загальноприйнятих стандартів. У параметричному підході оригінальність визначається через відхилення від стереотипу. З практичної точки зору ідея вважається оригінальною, якщо подібної немає серед уже відомих людям, що працюють у визначеній галузі.

У контексті педагогічної діяльності оригінальність ми розкриваємо через синонімічний ряд «своєрідність, самостійність, індивідуальність, природність, справжність (не підробка), автентичність». Тобто у творчій професійній діяльності проявляється неповторна особистість педагога, його життєвий та професійний досвід, реалізується прагнення до самореалізації. Оригінальність унеможливує копіювання чужого педагогічного творчого досвіду, визначає, що він завжди здобувається індивідуально.

Вербальне та образне творче мислення відіграють важливу роль у структурі креативності педагогів. Обґрунтовано це тим, що матеріалом вербального педагогічного мислення є ситуації соціальної взаємодії, а більшість впливів у професійній діяльності педагога здійснюється саме на вербальному рівні. Образне творче мислення передбачає об'єктивізацію проблемної ситуації та оперування образами об'єктів, що її складають, без виконання реальних практичних дій з ними, а також створення «розумового проекту» розв'язання певної проблеми для оцінки його ефективності, доцільності, адекватності. Зважаючи на це, визначаємо, що невисокі результати сформованості названого показника характеризують отримані дані як несприятливі, оскільки вони можуть виступати причиною стереотипного, одноманітного, низькоефективного розв'язання професійних завдань.

На основі теоретичного обґрунтування означеної проблеми ми провели емпіричне дослідження творчого мислення майбутніх педагогів. З цією метою ми використали тест П. Торренса, що складається з вербальної та образної батареї. Вербальна батарея тесту включала в себе сім таких субтестів: «Запитання» (вимагає придумати якнайбільше запитань про те, що відбувається на запропонованому малюнку); «Причини» (якнайбільше причин того, що відбувається на запропонованому малюнку); «Наслідки» (якнайбільше наслідків того, що відбувається на запропонованому малюнку); «Удосконалення предмета» (якнайбільше способів покращення іграшкового слона); «Незвичайне використання» (якнайбільше способів незвичайного використання коробок з картону); «Незвичайні запитання» (якнайбільше запитань про коробки з картону); «Неймовірна ситуація» (якнайбільше наслідків намальованої неймовірної ситуації). З образної батареї нами був використаний один субтест – «Незавершені фігури», який передбачав створення якнайбільшої кількості оригінальних зображень на основі заданих незавершених фігур. Завдання виконувались письмово, виконання кожного із субтестів обмежувалось часом у 5 або 10 хвилин.

Проаналізуємо результати дослідження. Високий рівень розвитку вербального творчого мислення продемонструвало 4,25% досліджуваних. Це свідчить про здатність студентів – майбутніх педагогів – до генерування великої кількості усвідомлених ідей (високі бали за показником вербальної швидкості), застосування багатьох стратегій для розв'язання проблем (високі бали за показником вербальної гнучкості) та незвичайних, унікальних, високооригінальних розв'язань професійних завдань (високі бали за показником вербальної оригінальності). Такі особливості позитивно впливають на прояв креативності, оскільки вони призводять до спроможності легко створювати новий, оригінальний та ефективний педагогічний словесний продукт, тобто засіб впливу та взаємодії, опосередкований мовленням (запитання, зауваження, коментарі тощо).

Достатній рівень розвитку вербального творчого мислення проявило 25,62% майбутніх педагогів. Показники вербальної швидкості, гнучкості та оригінальності сформовані у них рівномірно на рівні вікової норми. Це характеризує здобувачів освіти як здатних пропонувати декілька різноманітних варіантів ідей щодо розв'язання професійних завдань, підходити до проблеми з різних сторін, висувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, стандартних.

Середній рівень розвитку вербального творчого мислення встановлено у 37,69% майбутніх фахівців. Характерною для цих досліджуваних стала нерівномірність прояву показників оригінальності та швидкості. Так, 33,33% здобувачів освіти продемонстрували привалювання показника швидкості, що проявлялось у відносно великій кількості відповідей, які при цьому відзначались стандартністю та одноманітністю, подекуди навіть невідповідністю поставленим умовам. Переважання параметру оригінальності визначено у 28,57% досліджуваних. Їх відповіді характеризуються незвичайністю, нестандартністю, продуманістю, але при цьому невеликою кількістю. У 37,99% здобувачів вищої освіти показники швидкості, оригінальності та гнучкості представлені більш–менш рівномірно. Такі особливості, на нашу думку, ускладнюють прояв вербальної креативності в ситуаціях професійної діяльності, оскільки вони негативно впливають на якісні (превалювання швидкості) та кількісні (превалювання оригінальності) показники словесного продукту.

Низький рівень розвитку вербального творчого мислення констатовано у 32,44% студентів. Аналіз відповідей цієї категорії майбутніх педагогів показав, що вони схильні до продукування невеликої кількості стандартних, одноманітних ідей щодо розв'язання проблемних ситуацій. Ці особливості унеможливають прояв вербальної креативності, призводять до низької якості креативного словесного продукту.

Опишемо результати дослідження образного творчого мислення. Високий рівень розвитку за цим показником продемонстрували 24,38% здобувачів освіти. Для них характерним є створення великої кількості оригінальних малюнків, доповнення їх значною кількістю деталей, які мають змістовне наповнення. Оскільки образне мислення передбачає оперування образами, що являють собою відображення реальності у формі цілісної невербальної структури, то воно включає в себе відтворення різноманітних характеристик об'єктів, що спростовуються та нівелюються під час концентрації у вербальному логізованому понятті. Образи легше піддаються змінам, можуть наочно показувати різні сторони проблем, ними легше маніпулювати. Це означає, що високий рівень розвитку образного творчого мислення свідчить про здатність досліджуваних легко переводити перцептивні структури проблемної ситуації в систему семантичних ознак, що утворюють певні значення, за рахунок чого досягаються значні можливості для моделювання, відтворювання різноманітних характеристик об'єктів та встановлення їх незвичних поєднань. У професійній діяльності це виявляється у здатності оперувати широким колом інформації щодо проблемної педагогічної ситуації, враховувати велику кількість характеристик конкретних об'єктів, що входять до складу педагогічного завдання, їх індивідуальність та неповторність і, як наслідок, пропонувати ефективні та оригінальні ідеї щодо розв'язання завдань.

Достатній рівень образного творчого мислення сформований у 40,56% досліджуваних. Для цих студентів характерним є створення значної кількості доволі оригінальних малюнків, доповнення їх суттєвими деталями. Це означає їх здатність цілісно сприймати об'єкти, вільно оперувати ними (доповнювати, комбінувати тощо), враховуючи специфічні характеристики та особливості.

Середній рівень розвитку цього показника діагностовано у 29,19% майбутніх педагогів. У цих студентів спостерігаємо дві провідні стратегії розв'язання завдання: по-перше, створення великої кількості доволі оригінальних малюнків без прагнення до їх детального розроблення; по-друге, створення малооригінальних малюнків з доповненням їх великою кількістю деталей. У професійній діяльності це може проявлятися у нездатності помічати характерні, специфічні особливості об'єктів, схильності до усереднення та узагальнення і, як наслідок, втраті індивідуального підходу до розв'язання кожного професійного завдання, нездатності повноцінно оперувати виявленими особливостями, оригінально їх поєднувати, комбінувати.

Низький рівень розвитку образного творчого мислення показали 5,87% студентів. Для них характерним стало ускладнення продукування оригінальних образів, тобто створення стандартних ідей (подекуди великої їх кількості), відсутність прагнення до їх деталізації та розробки. Такі особливості дають змогу передбачити, що сприймання студентами об'єктів педагогічної дійсності є поверховим. Відсутність здатності уявляти сутність проблеми в деталях призводить до шаблонного та однотипного розв'язання завдань, схожих, на перший погляд.

Кількісні результати емпіричного дослідження представлені на рис. 1.

Отже, результати дослідження творчого мислення майбутніх педагогів свідчать про те, що значна кількість респондентів має рівень розвитку оригінальності, гнучкості, швидкості мислення, який не може забезпечити здатність до ефективної творчої професійної діяльності в умовах євроінтеграції.

Одним із ефективних засобів розвитку креативності майбутніх педагогів вважаємо використання елементів арттерапії у рамках навчальних занять. Розглядаючи арттерапію як новий напрям у сучасній педагогічній практиці, І. Зязюн визначає її так: «Динамічна система взаємодії між учнем (дитиною, студентом, дорослим), продуктом його художньої творчої діяльності і педагогом (арттерапевтом) у так званому фасилітуючому

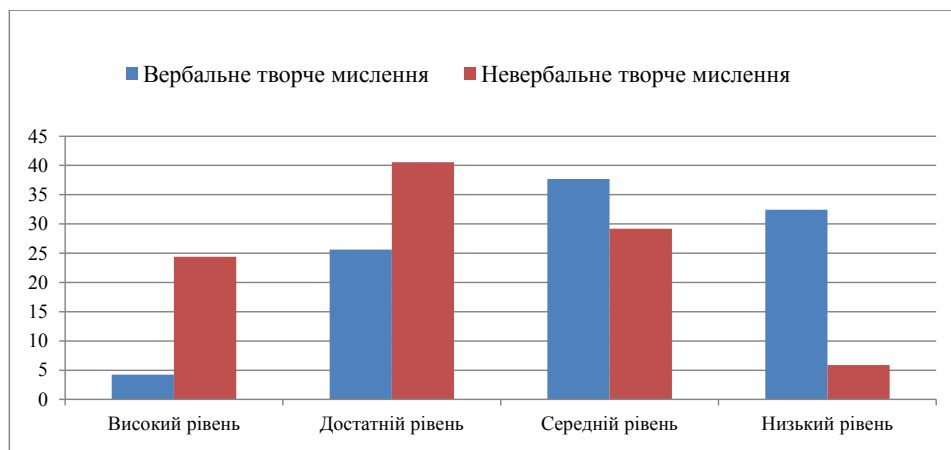

Рис. 1. Кількісні результати емпіричного дослідження творчого мислення майбутніх педагогів

арттерапевтичному просторі з метою реалізації найважливіших функцій освіти – психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, виховної, психопрофілактичної, реабілітаційної тощо» [1, с. 17].

Опосередкування взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти арттерапевтичним продуктом створює оптимальні психолого–педагогічні умови для розвитку професійної креативності педагогів. Це сприяє діалогізації в освітньому процесі, забезпечує позицію «рівності», емоційну причетність до проблематики студентів, активно–творчий тип навчання, надає йому ігрового характеру, забезпечує позитивний зворотній зв'язок, призводить до живого, конструктивного, комфортного та безпечного союзу викладача та студента. Крім цього, доцільність застосування арттерапії як засобу розвитку професійної креативності зумовлюється актуалізацією всього спектру її психологічних чинників. Застосування засобів арттерапії у процесі розвитку професійної креативності передбачає розширення уявлень студентів про професійне завдання шляхом усвідомлення інформації, яка до цього перебувала в неусвідомлюваному стані. Усвідомлення досягається шляхом виконання такої послідовності дій: опредметнення змісту проблеми, розпредметнення створених символів, символічне реконструювання арттерапевтичного продукту із врахуванням нової інформації щодо проблеми. Такий процес одночасно здійснює вплив на пізнавальну сферу студента, оскільки він активізує уяву, творче мислення, уважність до незначних, здавалося б, деталей, розвиває здатність до рефлексії, а також складає ланцюжок дій та операцій, що призводять до творчого розв'язання педагогічної проблеми.

Отже, ми визначили, що психологічна готовність майбутніх педагогів до процесу євроінтеграції передбачає достатній рівень розвитку креативності. Провідним психологічним чинником здатності особистості до творчості виступає творче мислення. Проведене емпіричне дослідження показало недостатній рівень розвитку означеного конструкту у здобувачів вищої освіти, що актуалізує проблему пошуку ефективних методів розвитку креативності у рамках освітнього процесу закладу вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Зязюн І.А. Педагогічна арттерапія як естетична фасцинація. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір*. 2008. С. 17–25.
2. Акімов О.О. Професійна діяльність державних службовців в умовах євроінтеграції України: питання формування психологічної готовності. Київ, 2014. 176 с.
3. Вознюк О.В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика. Житомир, 2013. 614 с.
4. Дубасенюк О.А. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі. Житомир, 2012. 284 с.
5. Петришин Л.Й. Формування креативності майбутніх соціальних педагогів: теоретико–методичний аспект. Тернопіль, 2014. 399 с.
6. Шандрук С.К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів : дис. ... докт. психол. наук. Тернопіль, 2016. 458 с.

THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF HIGHER UNIVERSITIES STUDENTS IN THE CONTEXT OF BEING PSYCHOLOGICALLY READY FOR WORK UNDER THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Olha Donchenko, Hanna Syzko

*Berdiansk State Pedagogical University,
66, Zhukovsky St., Zaporizhzhia, Ukraine, 69002,
e-mail: olhadonchenko0@gmail.com, sizko71108@gmail.com*

The article is devoted to the actual problem of developing of creative thinking of higher education students in the context of psychological readiness for professional activity in the conditions of European integration. Authors note that implementation of the European integration course requires the teacher to overcome stereotypes in the performance of professional duties, generation of new ideas, non-standard decisions, ability to adapt quickly, and thus provides sufficient development of creativity.

The article contains a well-grounded role of creative thinking in a personality's ability to creativity, characterized by its peculiarities: Originality, flexibility and speed. The role of verbal and creative thinking in the structure of teachers' creativity is shown. The main content of the article is devoted to analysis of the results of the empirical research of peculiarities of development of verbal and creative thinking of the applicants of the higher educational institution. It was found that many of the respondents have a level of originality, flexibility, speed of thinking, which cannot provide the ability to effectively create professional activity in the conditions of European integration.

It is proved that the actual task is to base, develop and implement the program of development of creativity of future teachers.

The authors determined that one of the effective means of developing creativity of future teachers is the use of elements of art therapy in the framework of educational classes. The use of art therapy to develop the creativity of future teachers is explained by its ability to create psychological and pedagogical conditions for the formation of the investigative formation.

It is determined that all-round influence on creativity as a multi-component phenomenon is possible due to multifunctional art-therapy, as it allows simultaneously to influence the emotional and sensual sphere of higher education applicants, to activate their creative cognitive processes, to promote professional creative self-recognition and self-development of future experts.

Key words: Creativity, creative thinking, European integration, higher education, art therapy.